

VLAAMSE GESCHIEDKUNDIGE KRING

Studentencursus Visuele cultuur in een historische context

-

Deel 2

Deze studentencursus is een hulpmiddel, geen vervanging van andere
leerinstrumenten!

© V.G.K. Studiecel (studie@vgkgent.be), Blandijnberg 2, 9000 Gent

www.vgkgent.be

Voorwoord

Beste studenten

Allereerst willen we jullie van harte bedanken voor jullie vertrouwen in de Geschiedkundige Kring. Deze studentencursus dient enkel beschouwd te worden als aanvullend leermiddel bij het studeren. Het is geen plaatsvervanger voor nota's, leerstof of reader. Dit hulpmiddel heeft dus een aanvullende functie op de leerstof gegeven door professor Jonckheere. Alles wat in de les besproken werd dient gekend te zijn voor het examen. Dit deel bevat het vervolg van de theorie van de lessen.

Indien jullie nog vragen hebben, mail naar studie@vgkgent.be. Of bezoek ons forum.

(<http://fkserv.ugent.be/vgkflwi/vgkforum/>)

Veel succes!

Amaury van den Houwe & Charlotte Vermeulen

Studiecel VGK 2014-2015

Inhoud

7. Kunst, Religie en Politiek	4
7.1. Inleiding	4
7.2. Klassieke Oudheid	4
7.2.1. Griekenland	4
7.2.2. Rome	5
7.3. Middeleeuwen	5
8. Stijl	19
8.1. Inleiding	19
8.2. Klassieke oudheid	20
8.3. Middeleeuwen	21
8.4. Renaissance	23
8.4.1. Italië	23
8.4.2. Ten Noorden van de Alpen	24
8.5. De zestiende eeuw	24
8.5.1. Italië	24
8.5.2. Ten Noorden van de Alpen	25
8.6. Nieuwe ambities in Europa	25
8.7. Rococo	26
8.8. Neo-classicisme	27
8.9. Romantiek en Realisme	27
8.10 Impressionisme	27
9. Besluit	28
9.1. De oudheid (800 v.C. – 500)	28
9.2. De Middeleeuwen (500-1500)	29
9.3. De Renaissance (15e-16e eeuw)	30
9.4. De Barok (17e eeuw)	34
9.5. Rococo (begin 18e eeuw)	34
9.6. Neoclassicisme, romantiek en realisme (begin 19e eeuw)	35
9.7. Impressionisme (begin 20e eeuw)	36

7. Kunst, Religie en Politiek

7.1. Inleiding

Kunst wordt in de eerste plaats vaak ingezet als propagandamiddel bij uitstek. Een voorbeeld van kunst als propaganda is het ontwerp van Wiericx. Op dit werk is te zien hoe Perseus de draak Andromeda wilt verslinden. Op de achtergrond staan de personificaties van de zeventien provinciën (context opstand tegen Filips II). Kunst wordt dus al vanaf halfweg de zestiende eeuw, en reeds daarvoor, gebruikt als propagandamiddel.

Een andere voorbeeld is “De Verdrijving van Heliodorus” van Rafaël. Dit is de afbeelding van een Bijbelverhaal dat verteld werd aan de Makabeeën. Heliodorus had de opdracht gekregen om de schat van de tempel van Jeruzalem te plunderen. Op het moment dat Rafaël bezig is aan dit schilderij pogen de wereldleiders om grote delen van de Pauselijk staten te veroveren. Zo willen, op het moment dat Julius II aan de macht komt, verschillende Italiaanse stadstaten en grotere wereldleiders gebieden van de paus veroveren. Kunst wordt hier duidelijk als politiek wapen gebruikt om diplomaten te indoctrineren terwijl ze aan het wachten waren op audiëntie.

“Napeleon steekt de Alpen over” van Jaques-Louis David beeldt Napeolon uit op een steigerend paard. Naast Napeolon staan Hannibal en Karel de Grote in het beeld gebeiteld waardoor er een link tussen dit trio wordt gealludeerd als propagandamiddel.

Modernere voorbeelden zijn: ten eerste is “Untitled – La Nona Ora” van Maurizio Cattalan (1998) . De paus wordt geraakt door een meteoriet, het idee hierachter is dat de paus wordt weggeslaan vanuit de hemel (we hebben geen religie nodig). Een tweede voorbeeld is de foto van Che Guevara gemaakt door Alberto Korda. Ten derde hebben we het monument voor Saparumat Niyazov in Turkmenistan.

Verder in dit hoofdstuk zal worden ingegaan op hoe de politiek en religie de kunst hebben beïnvloed. Deze twee aspecten hebben namelijk tot ver in de negentiende eeuw een monopolie uitgeoefend op de publieke ruimte. De leiders bepaalde wat er van kunst gecreëerd werd en wat niet.

7.2. Klassieke Oudheid

7.2.1. Griekenland

De macht van de politici lag in de stad, men probeert de visuele cultuur van de stad dan ook zo te regelen dat deze door de stad zelf wordt uitgestraald. Daarnaast is ook het polytheïsme duidelijk zichtbaar binnen de muren van een stad.

Religieuzen in Griekenland probeerden te imponeren via formaat, deze zijn echter verloren gegaan, maar we weten via geschriften uit de tijd van Perikles dat er beelden waren met als doel om de monumentaliteit van de Goden over te brengen naar de bevolking.

Onder leiding van Perikles wordt de Akropolis terug opgebouwd als visueel teken van macht. Het was de plaats waar aan politiek gedaan werd, filosofen naartoe trokken en de Goden aanwezig waren.

De meeste van de beelden waren al gepolychromeerd in deze periode, niettegenstaande was kleur tot de 19de eeuw een luxeproduct aangezien men genoodzaakt was om de pigmenten te importeren wat zorgde voor een enorme meerkost. De kleur zorgde wel een voor totaal ander effect en had tevens het doel om te overweldigen.

7.2.2. Rome

Rome bouwt verder op de inventies van de Grieken, kunst wordt systematisch ingezet voor zuivere propaganda. Augustus had zo goed als absolute macht en heeft daar gebruik van gemaakt om het beeld van zichzelf binnen de stad beroemd te maken. De beelden werden onder meer in de verschillende provincies geplaatst.

Één van de beroemdste keizers was Nero, die om de stad vorm te geven naar zijn ideaal, een deel van de stad liet afbranden. Daarna liet hij een gouden paleis bouwen met daarnaast een gouden Colossus. Op de Domus Aurea van Nero kwam heel veel kritiek op zoals het feit dat er afbeeldingen waren van wezens die niet bestonden. Het was ook te grotesk doordat hij gebruik liet maken van zeer decadente tekeningen.

“Het zuil van Trajanus” werd gebouwd door Trajanus als triomfzuil voor zijn overwinning op de Daciërs. Zijn veldslagen en overwinningen staan er stuk voor stuk op afgebeeld. Helemaal boven aan de kolom heeft hij zichzelf afgebeeld om zijn superioriteit te benadrukken.

Een ander voorbeeld van religie zijn de schilderijen in de catacomben van Rome (bv. “De goed herder en Jonas”). In het begin van het Christendom zijn er geen afbeeldingen van Christus, op het moment dat de Romeinen zich gaan bekeren gebeurt dit echter wel. Ze maken gebruik van hun eigen visuele cultuur om deze elementen vervolgens te introduceren binnen het Christendom. Het is dan ook in de Romeinse periode dat het Christendom een visuele cultuur wordt. In het Jodendom en bij de Islam wordt beeld vooral op abstracte wijze gebruikt.

7.3. Middeleeuwen

☐ Politiek

Merovingers bekeren zich tot het Christendom door de doop van Clovis.

□ Religie

Voor de bekering tot het Christendom is er sprake van polytheïsme. Een belangrijke evolutie is de intrede van bedelorden in de 12de en 13de eeuw. Vanaf de hervorming van Cluny (900) beginnen ze met het bouwen van monumentale stenen gebouwen. De bedelorden zorgen ervoor dat religie zijn intrede deed in de stad. Vanaf dat moment zette men in op gigantische bouwwerken (kathedralen) waar sponsoring voor werd gezocht bij de elite van elke stad die een kathedraal wenste.

“Cathédrale Cécile d’Albi” is een zeer bekend bouwwerken omwille van het doxale karakter. Hierbij wordt in de kathedraal het koor afgesloten van het publiek. In de kathedraal wordt het koor omgetoverd tot iets magisch door het gebruik van maaswerk (uitsnijden van gedetailleerde afbeeldingen in steen). Op bepaalde momenten van de dag (tijdens de mis) kan je zo een soort mystiek sfeer creëren om op deze manier de mensen te overtuigen van het Christelijke geloof.

De Renaissance

Deze periode gebeurt er heel wat op politiek en religieus vlak zowel in het Noorden als in het Zuiden. In de eerste plaats brengt de renaissance een periode van relatieve stabiliteit. De verschillende stadstaten worden alleen maar groter en over het algemeen wordt er enkel maar gevocht om en bij de grenzen van de rijken. Daarnaast is er de opgang van de steden met de bijhorende elite die hun macht tentoon wou spreiden via onder meer het medium kunst. Ook de Bourgondiërs proberen dit zo vaak mogelijk toe te passen.

Op religieus vlak krijg je een herbronning door de bedelordes, tot de 11de – 12de eeuw waren inwoners van de stad redelijk ongelovig, de bedelordes trachtten op allerlei manieren de piëteit te laten toenemen. Er komt echter een tegenreactie met de Devotia Moderna in de 14de – 15de eeuw om terug naar het beginideaal van een bedelorde te keren, namelijk leven in alle vroomheid en armoede om het leven en leed van Christus te benaderen.

“De reliekhouder van Karel de Stoute” is een werk dat werd gemaakt naar aanleiding van de verovering van Luik door deze grote heerser. Het beeld werd enerzijds gemaakt om het goed te maken met de stad en anderzijds om te laten zien wie hun nieuwe leider was. Hij liet het beeld ook vooral daarom in het massief goud gieten en niet in een minderwaardig metaal. Hij beeldt zichzelf uit als religieuze devote burger en tegelijk als Sint-Joris de patroonheilige van Luik.

In Firenze moet De Medici zich legitimeren als nieuwe heersers. Om deze legitimatie te bewerkstelligen huurden ze vaak een eigen leger in. Daarnaast creëerde De Medici familie ook een eerbetoon voor Niccola da Tolentino, een belangrijk veldheer van de Medici, die geholpen had om de macht van de Medici te beschermen. Hij kreeg dat eerbetoon in de vorm van een bijzonder luisterrijk graf.

Donatello maakte een ruiterportret van “Gattamelata” die de Venetianen geholpen had om hun macht te verzekeren en de stad te beschermen tegen invallen van onder meer Padua.

“Mis van St. Gilis voor Karel Martel” en “Doopsel van Clovis”: Hoe werkt de beeldtaal van de Maître de Saint-Gilles? Er worden verschillende elementen gebruikt die terug te vinden zijn in de kerk van Saint-Denis.

De zestiende eeuw – Confrontatie van Noord en Zuid

Politiek en religie

Karel V had verschillende problemen binnen zijn rijk. De steden verkregen meer en meer macht en begonnen hun rechten op te eisen en daarnaast zetten de Protestanten zich af van het Katholicisme. De keizer probeert tevergeefs invloed te verkrijgen op zijn onderdanen door het verspreiden van enorm veel zelfportretten. Op religieus gebied krijg je de confrontatie tussen Luther, Zwingli en Calvijn langs de ene kant en de Katholieke kerk langs de andere kant. Er is dus een opkomst van reformatie met een daaropvolgende contrareformatie met als hoogtepunt het concilie van Trente (1563).

Michelangelo “David”: Dit is op beeldhouwkundig vlak het meesterwerk van Michelangelo. Het werk fungeert als visueel teken van Firenze tegen de veroveringsdrang van Rome (Goliath). Rome was namelijk van plan om Firenze toe te voegen aan de Pauselijke staten.

Italië

“Slag bij Anghiari” moest de verheerlijking van Florence voorstellen. Deze stadstaat moest quasi onophoudend strijd leveren ten opzichte van andere stadstaten. Dit project is ontstaan omdat ze hun belangrijkste slagen wilden laten vereeuwigen. Op de ene muur werd er een fresco van Michelangelo aangebracht en op de andere muur een fresco vervaardigd door Da Vinci. Het fresco van Da Vinci ging verloren doordat het geschilderd werd met olieverf die niet werkt bij frescoschilderijen. Het fresco van Michelangelo werd nooit uitgevoerd, de naakte Florentijnse strijders die plots zagen dat de Pizanen toekwamen, zich terug omdraiden, kleren aantrokken en de Pizanen versloegen.

Een voorbeeld uit Venetië is “Het Laatste Avondmaal” en is een zeer belangrijk werk omdat het voor heel wat controverses heeft gezorgd. De Dominicanen wilden een nieuw schilderij waarop het laatste avondmaal werd afgebeeld. Venetië was gekend om zijn decadentie,

waardoor het laatste avondmaal werd gedegradeerd tot een decadent Venetiaans feest in de plaats van een religieus en sober gebeuren. Om dan uiteindelijk aan de inquisitie te ontsnappen werd het werk omgedoopt en kreeg het de titel "Het feest in het huis van Levi".

Noord-Europa

Lucas Carnach "Allegorie van wet en gratie" (1ste helft 16de eeuw): In deze spotprent wordt het Lutheranisme als iets slechts afgebeeld. De rechterhelft was niet gedoemd tot de hel terwijl de linkerhelft, de Lutheranisten, wel gedoemd worden tot een hiernamaals in het vagevuur.

Bij ons werd naar de reformatie ook op andere manieren verwezen dan via spotprenten, bijvoorbeeld via de schilderkunst. Breughel kaart in zijn "Blinden leiden de Blinden" een maatschappelijk thema aan, namelijk denk aan jezelf en denk zelf na over het leven. Hij associeert die Bijbelse parabel met de controverse die was ontstaan over wat de kerk nu in werkelijkheid is. Op een heel subtiele manier brengt Breugel dit hele idee de wereld in.

De leiders van de opstand maken gebruik van beelden om hun boodschap te brengen. Willem van Oranje is een afbeelding van Willem de Zwijger, hij laat zich als burger afbeelden, terwijl Hertog Alva zich laat afbeelden als militair generaal. De Hertog van Alva ging zelfs zover dat hij een beeld liet oprichten van zichzelf in de citadel van Antwerpen.

Diezelfde mensen hebben een grote macht over het feestproces. Een eerste voorbeeld is de "Blijde intrede van Hertog Anjou". Men bouwde triomfbogen voor de blijde intredes, men maakt systematisch gebruik van licht, vuur en kleur en deze zijn voor een groot deel symbolen van macht en welstand.

"Oordeel van Zaleucus" is een typevoorbeeld van een kunstwerk dat bedoeld was voor in de huiskamer. Zaleucus schreef een belangrijk traktaat over overspel en hij schreef dat dit een strenge straf (men moest blind gemaakt worden) verdiende. Zijn zoon pleegde echter als eerste overspel en nadat er één oog van zijn zoon verwijderd stond hij zelf vrijwillig een oog af. Centraal hierbij staat de beeldverering van Antwerpen en het verhaal van Zaleucus. Dit schilderij confronteerde de eigenaar met de politieke actualiteit in de stad zelf.

Een andere voorbeeld van een manier waarop de politiek en religie de beeldcultuur probeerde te monopoliseren zijn de processies. Het wordt des te interessanter als koningen zich zelf op deze manier gaan afbeelden. Koningin Elisabeth I laat zich vereeuwigen als religieus symbool in een processie. Ze maakt daarbij gebruik van een oude traditie om haar eigen semi-goddelijkheid te propageren.

Zeventiende eeuw: Noord en Zuid komen samen

Barok

Politiek

Het is in de zeventiende eeuw dat het principe van Goddelijk recht wordt heruitgevonden. Koningen zijn koningen omdat God het hen toestaat. De legitimatie van iets bovennatuurlijk treedt weer op het voorplan.

Religieus

De Jezuïeten gaan systematisch kunst gebruiken als ultiem strijdmiddel tegen ketters. De intrede van Kardinaal Frans Ferdinand, hij was aangesteld door de Spaanse koning om te heersen over de Nederlanden in zijn naam. Op het moment dat hij naar de Nederlanden kwam moest hij alle steden aandoen. Deze halen uiteraard alles uit de kast om hem eervol te kunnen ontvangen. Interessant aan deze blijde intrede is dat quasi alles bewaard is gebleven qua bronnenmateriaal.

Een ander voorbeeld is dezelfde tijd is Karel I die Antoon van Dyck in dienst nam, hij moest portretten schilderen van de koning en de entourage. De koning werd voorgesteld als belangrijk heerser onder een triomfboog. Hij schildert ook informele werken zoals "Karel I van Engeland na de jacht". Dit is een werk dat ook in de privévertrekken werd opgehangen. Het paard wordt kleiner voorgesteld dan het is en hij groter, waardoor hij overkomt als een groot monarch.

Jacob Jordeans mocht de "Triomf van Frederik Hendrik" afbeelden. Mensen worden van kamer naar kamer geleid en wanneer je in deze kamer komt wordt je visueel geïndoctrineerd. Door de macht en kracht van de Nassaus.

"Stadhuis van Amsterdam" dat geschilderd werd door Gerrit Beckheide. In het stadhuis werd er echt gewerkt en geleefd (bankwezen, bestuur, etc. waren er aanwezig). De kamer van de vierschaar is de kamer waar recht gesproken werd, er waren afbeeldingen van belangrijke rechtszaken in aanwezig.

Rococo – overdaad als leidraad

Politiek

De Franse koningen hebben als te zeggen binnen hun eigen land en ze gaan oorlogen uitvechten met hun buurlanden. Louis XIV wilde een eigen wereldrijk stichten, door in de eerste plaats Europa te veroveren. Vorsten gaan zich aan hem spiegelen, dit is een nieuw fenomeen. Frankrijk wordt dankzij hem dominant en men probeert om die Franse "Zonnekoning" te imiteren.

Religie

Je hebt de absolute triomf van de contrareformatie waardoor er geen discussie meer is in het Zuiden. Daarnaast krijg je de opkomst van een tegenbeweging, de Verlichting, een beter samenspel tussen vorst en volk.

Historisch gezien had je de adel die deel van het land bestuurd en waar er een soort van getrappt systeem in zat. Louis XIV laat Versailles uitbreiden tot een enorm paleis waar het gehele hof kan resideren, zodat ze vlak bij hem kunnen zijn. De hele structuur van Frankrijk wordt samengebracht in één dorp. Het paleis had tussen de 3 en de 6000 bewoners (vooral adel). Kosten noch moeite werden gespaard om de macht van de vorsten te etaleren. Iedereen van adel wou in Versailles wonen. De spiegelzaal was één van de belangrijkste kamers, men maakt gebruik van kleur, lichten goud om de mensen te imponeren. De ene kant bestaat uit ramen waarbij licht gereflecteerd werden in de spiegels.

Louis XIV kreeg ook de kunstproductie in zijn macht door het oprichten van de zogenaamde Gobelins waar de gehele kunstwereld in werd samengebracht.

Tot slot gaat de invloed van de vesting Versailles ook buiten zijn oevers treden. Zo is de residentie van de bisschop Würzburg is geïnspireerd op Versailles.

Neoclassicisme: Terug naar de bron

Politiek en religie

Fransen revolutie zorgt voor een nieuwe omwenteling en voor een triomf van het verlichtingsdenken. Door de verlichting werd ook de secularisatie ingezet.

Kunst

Eén van de mooiste voorbeelden van het gebruik in de kunst is Canova, hij is één van de weinige die zich volledig gaan inspireren op de kunst van de Klassieke Oudheid. Zo maakte hij een beeld van Napoleon dat geïnspireerd is op de "Apollo Belvédère". "Portret van Napoleon op de troon van Ingres", hij beeldt Napoleon af als 1 van de zeven wereldwonderen, namelijk Zeus in Olympia. Napoleon vereenzelvigt zich dus met Zeus, de oppergod.

De hele Franse revolutie is niet altijd rozengeur en maneschijn, er is ook zeer veel leed in aanwezig. Francisco de Goya maakt in 1814 een schilderij over de andere kant van de oorlog. Het zijn twee grote schilderijen die waarschijnlijk deel uitmaken van een groter geheel. 2 en 3 mei 1808, deze schilderijen stellen voor het eerst in de geschiedenis de gruweldaden in vraag. Vroeger gebeurde dit ook, maar deze keer gebeurde het via de historische schilderkunst? De monumentale schilderijen worden later ingezet om niet alleen de positieve, maar ook de negatieve aspecten van een rijk naar voor te brengen.

Romantiek en Realisme

Politiek en religie

Er is een voortdurende golf van revoluties, nationalisme en democratisering tijdens volledige ontplooiing van de Bourgeoisie-maatschappij. Op religieus gebied wordt de secularisatie stelselmatig doorgedreven langs de ene kant en het puriteinse ideaal langs de andere kant waarbij men teruggrijpt naar het verleden.

Eugène Delacroix maakt na de revolutie van 1830 een schilderij waarin vrijheid heerst over ellende en de vrijheid deze tegemoet treedt. Het is een icoon geworden voor andere schilderijen over revoluties.

Een ander voorbeeld is het “Vlot van de Medusa van Géricault. Op een bepaalde moment had Frankrijk een probleem omdat er een boot onder ging. Dit had tot heel wat politieke controverse geleid. Géricault schildert enorm realistisch de ontberingen van de mensen op Medusa. Hij schilderde dit als een vorm van kritiek op het beleid en moest hierdoor vluchten vanuit Parijs naar Londen (de koning had zeggezegd een slechte kapitein aangesteld, indirect kritiek op de koning + kritiek op slavernij).

“Het Slavenschip” is een schilderij van Turner, waarin een slavenschip zinkt en de lading verloren gaat. Dit leidt tot controverse, later wordt de slavenhandel uiteindelijk afgeschaft.

Copernicaanse revolutie in de kunst

Kunstenaars worden hun eigen meester vanaf nu en zijn een pak minder afhankelijk van politici en clerici. Op dit moment krijg je een quasi volkomen democratisering van de kunstwereld. Als je zelf kan beslissen wat je afbeeld, baken je ook zelf je doelpubliek af en kan je creëren wat je zelf wil.

Politiek activisme

Men gaat schilderijen maken die een fundamentele kritiek bevatten zoals de “Executie van Maximiliaan” geschilderd door Manet. Dit werk is een rechtstreekse aanval op het kolonialisme. Het hele tafereel is niet ontstaan uit medelijden met Maximiliaan, maar het is een kritiek op het Franse regime.

De Vorticisten, een stroming binnen de Futuristen, zijn voor het voeren van oorlog. Daar tegenover staan er kunstenaars zoals Käthe Kollwitz die net op roepen om geen oorlog meer te voeren.

Lissitsky toont in zijn werk hoe het Witte leger van de Tsaar gebroken wordt door de communistische troepen. Dit werk werd in Rusland verspreid als Pamflet. Niet alleen

beeldende kunstenaars maken gebruik van beelden, ook dichters pogen dit te doen. Een voorbeeld hiervan is Mayakovisch die een poster maakt voor het nieuwe communistische regime.

Niet alleen communistische, maar ook nazistische regimes gebruiken kunst als propagandamiddel. Leni Riefenstahl zorgde voor een revolutie binnen de filmwereld door het gebruik van bewegende camera's, de techniek van het langzaam inzoomen en door verschillende malen te focussen op één figuur. Ze heeft echter haar diensten aangeboden aan de verkeerde machthebbers. "Still uit Olympia" is hier een uitzondering op aangezien deze film in opdracht was van het Olympische comité voor de Spelen van 1936.

Charlie Chaplin steekt in "The Great Dictator" de draak met zowel Mussolini als Hitler en dat op hetzelfde moment wanneer de film van Leni Riefenstahl uitkwam (Zieg des Glaubens). Hitler zelf was een voorstander van een terugkeer naar het neoclassicisme in de kunst. Dit is vrij droge bourgeoisiekunst, waarin de natuurlijkheid van de mens wordt verheerlijkt.

Eén van de befaamdste werken van de 20ste eeuw rond politiek en religie is waarschijnlijk "Guernica" van Pablo Picasso. Hij gebruikt in dit werk allerlei aspecten van de Spaanse visuele cultuur om kritiek te leveren op het voeren van oorlog en specifiek op de vernieling van Guernica. Een minder bekend schilderij is "de Slachting in Korea" waarin kritiek wordt gegeven op de kapitalistische maatschappijvormen. De Amerikaanse troepen hebben in Korea een slagveld achtergelaten en hij bekritiseert dit in dezelfde lijn als De Goya in zijn meischilderijen doet met Frankrijk.

Roy Lichtenstein schetst in "Takka Takka" een beeld uit een stripverhaal dat de mensen moet aanzetten in het leger te gaan. Hij neemt een klein segment van de strip en vergroot het waardoor er de noodzaak ontstaat om nieuwe vragen te stellen.

Paul McCarthy probeert de maatschappij systematische te choqueren. Hij maakte een video naar aanleiding van Bush tegen terrorisme. Hij steekt hiermee vooral de draak met de haast kinderlijke manier waarop zulke zaken beslist werden.

De "Ave Maria" van Catalan maakt gebruik van de typisch fascistische groet om op subtiele en krachtige wijze de kerk in vraag te stellen.

Ai Wei Wei is een Chinese dissidente kunstenaar, die lang in Amerika woonde, maar wou zijn kunst gebruiken om het Communisme te ondermijnen. Hij heeft de great tribune hall vol gegooid met zonnebloempitten gemaakt in klei en geschilderd met de hand. Hij heeft Chinese arbeiders een miljoen van die pitjes laten maken. Hij confronteert zo het Westen met de vraag: 'Hoe ga jij om met lage lonen van mensen in China die zaken voor onze consumptiemaatschappij produceren?'

Stijl

Stijl is een concept dat van alle eeuwen is. Niet in iedere eeuw werd dezelfde stijl gebruikt, noch was het mogelijk dat er maar één bepaalde stijl werd gehanteerd. Het is moeilijk om een eenduidige definitie op het begrip te kleven; al wordt de notie vaak gebruikt om grote stromingen doorheen de tijd van elkaar te onderscheiden.

In de videoclip van 'Somebody that I used to know' van Gotye wordt een soort van kubisme gebruikt om de kijkers van de nodige visuele ondersteuning te voorzien. Kubisme is de stijl die men onder andere terugvindt bij werken van Picasso ('Gitaarspeler'). Tegenover deze eerder abstracte kunst staat de kunst van de gebroeders Van Eyck. In hun werk 'Het Lam Gods' werd een eerder realistische stijl gehanteerd. Dit toont het verschil aan tussen twee bepaalde stijlen uit twee verschillende tijden.

Zelfs indien twee werken ongeveer hetzelfde thema hebben, kunnen deze qua stijl geheel anders worden uitgewerkt. Zo hebben we 'De Schepping' (Sixtijnse Kapel) van Michelangelo en de 'La Nona Hora' van Maurizio Cattelan. Beiden hebben het thema van het religieuze; terwijl de eerste de grootsheid van God en het christendom moet uitdrukken, staat het tweede werk dan eerder voor een politieke aanklacht tegen het geloof. Beiden zijn ook compleet anders uitgewerkt qua stijl; wat op zich een verrijking is voor de kunst.

Als de 'Beam drop' van Chris Burden staat voor de totale vrijheid van creatie van de artiest en de mogelijke totale willekeur van hoe dingen soms tot vervollediging komen dan staan werken zoals de 'Tres Riches Heures du Duc de Berry' van de Gebroeders van Limburg voor de kunst die streng binnen de lijntjes van een bepaalde stijl moet horen.

Al is het onderwerp van een kunstwerk tweemaal hetzelfde, de uitwerking is even cruciaal als het resultaat. Een compleet andere uitwerking kan leiden tot een geheel andere visuele stimulans en andere stijl. Net zoals met de werken van Bruegel zijn 'Blinden leiden de Blinden' en Louise Bourgeois 'Blind leading the Blind' kan men spreken van eenzelfde onderwerp maar een totaal andere stijl, waar men zelfs totaal geen gelijkenissen in kan terugvinden.

Zo'n diversiteit in stijlen is een logisch feit: verschillende streken en periodes in de tijd hadden verschillende waarden en normen, waardoor kunst volledig anders werd geïnterpreteerd of uitgewerkt. De verschillende stijlen bieden een verhaal aan doorheen de tijd die het voor de kunsthistorici interessant maakt om een bepaald verhaal te vertellen.

Betekenis

Net zoals in de videoclip van Gotye zit er achter ieder kunstwerk een bepaalde betekenis. Een toeschouwer van een bepaald werk kan er zijn eigen betekenis aan geven en hoeft daarvoor niet noodzakelijk deze van de ontwerper volgen. Kunst staat natuurlijk voor vrijheid van eigen interpretatie.

De Romeinse kopie naar Polykleitos van Sikyon (Speerdrager) kan als betekenis gewoon decoratief zijn, of een religieuze betekenis met zich meedragen. Terwijl het 'Zwarte Vierkant' van Malevich een diepere betekenis kan uitdrukken; zoals de waarden en normen van eeuwen van technische en ambachtelijke ontwikkelingen voorstellen.

Bepaalde werken kunnen natuurlijk ongeveer dezelfde betekenis uitdrukken als ze rond eenzelfde thema werken. Hun uitwerking hoeft daarvoor niet dezelfde te zijn. Kijk maar naar het 'Lam Gods' van de gebroeders Van Eyck en 'Drie Nagels' van Jan van Riet. Beide werken hebben duidelijk een religieuze betekenis; al zijn ze totaal anders uitgewerkt.

Al komen er soms dezelfde symbolen in voor dan nog wilt het niet zeggen dat een betekenis dezelfde is. Zoals de 'Eed van de Horatii' van Jacques Louis David dat een klassiek tafereel uitbeeld. Daarnaast hebben we 'Ave Maria' van Maurizio Catalan. In beide werken komt het symbool van de gestrekte arm naar voor; het teken van trouw. Dit betekent echter niet dat ze een gelijke betekenis hebben.

Ambacht

Door de technieken en materialen die de dag van vandaag beschikbaar zijn is het mogelijk om de videoclip van Gotye te verwezenlijken. Deze materialen en technieken zijn door de eeuwen heen ontstaan en verbeterd aan de hand van de vele innovaties die ontstonden onder invloed van de ambachten. Al die kennis van technieken en materialen die door de eeuwen heen werden verzameld kunnen van meester op leerling worden doorgegeven; net zoals Malevich dit doet op de foto. Niet iedereen is hiertoe in staat, aangezien niet iedereen is ondergedompeld geweest in de eeuwen oude tradities van de kunst. Innovaties maakten werken zoals de 'Overspelige Vrouw' van Brueghel mogelijk.

Het renaissance beeld de 'David' van Michelangelo valt te vergelijken met de 'Extase van Teressa' van Bernini. Beide werken zijn uit marmer gemaakt, maar door de toevoeging van koper en de bespeling van licht heeft het beeld van Bernini een totaal andere sfeer dan de David' van Michelangelo. Dit komt omdat de combinatie van de materialen uit de Barok meer mogelijkheden biedt dan deze uit de Renaissance. Al zijn beide beelden van een zeer belangrijke aard voor de kunst.

Door de ambachtelijke verbeteringen van het papier werd schetsen goedkoper. De tekenkunst kan zich gemakkelijker ontwikkelen als het papier makkelijker te vinden was. Mooie composities zijn onder meer de 'Dream of human Life' van Michelangelo. Hiernaast hebben we de 'Erased de Kooning drawing' een tekening die na het vervolledigen is uitgewist. Dit blanke vel papier heeft nu een belangrijke betekenis binnen de kunstgeschiedenis en dit was enkel mogelijk door de ambachtelijke ontwikkelingen rond het papier.

Er kan gesteld worden dat de ontwikkelingen op het ambachtelijke niveau een levensweg van enkele eeuwen heeft doorstaan om tot de bepaalde technieken en materialen te komen die we tegenwoordig hebben. Niet iedereen is opgeleid in de wijzen van de ambacht, waardoor ook niet iedereen de genialiteit van bepaalde werken begrijpt.

Economie

Het economische aspect in het lied van Gotye is op te merken aan het feit dat hij de videoclip heeft moeten maken. Dit doordat artiesten hierdoor gedwongen worden door de economische omstandigheden. Geen enkele artiest kan ten volle zijn potentieel bereiken zonder de bekendheid en hierbij samenhangende economische waarde van een videoclip.

Die economische realiteit heeft kunst doorheen de eeuwen beïnvloed en kunst mede gevormd tot wat het nu is. De evolutie is zeer duidelijk te zien aan de hand van de voorbeelden van de Saint-Chapelle in Parijs en de spiegelzaal van Versailles. Ze zijn gebouwd in totaal verschillende omstandigheden wat ook duidelijk weerspiegeld wordt in de manier waarop ze gebouwd zijn. De Sainte-Chapelle is op zeer korte tijd gebouwd voor de Franse koning met hulp van anonieme kunstenaars. Dit toont aan dat men bij de bouw van kerken niet steunde op beroemdheid en naam. Versailles daarentegen is gebouwd met een compleet andere visie. Louis XIV maakt dan wel gebruik van vele anonieme ambachtslui maar hij gebruikt één iemand om te superviseren, namelijk Charles le Brun. Versailles steunt op de grandeur, naam en faam, het overdonderende effect... Kunst wordt gebruikt om macht te creëren over anderen en het besef groeit dat ambachtslui macht kunnen uitoefenen. Om die macht in te perken en eigenlijk zelf over te nemen worden de academies opgericht om niet alleen te stimuleren maar ook te controleren. Louis XIV probeert controle te houden over het grote wapen genaamd 'visuele cultuur'.

Pieter Paul Rubens was afkomstig van een elitair milieu in tegenstelling tot Rembrandt die eerder van eenvoudige komaf was. Rembrandt wil zich spiegelen aan zijn grote idool Rubens en probeert zijn levensstijl over te nemen met alle gevolgen vandien. Niet alleen is faillissement zijn beloning, ook houdt hij hieraan een geruïneerde reputatie over. Hierdoor gaat hij op het einde van zijn leven enorm experimenteren met reliëf en dergelijke meer. De uitkomst van zijn experimenten werden niet geapprecieerd in de 17de eeuw. De economische

situatie van de kunstenaars zelf hebben dus ook een enorme invloed op hoe zijzelf omgaan met kunst.

De schilderijen van Breughel en Goyen zijn een voorbeeld van hoe kunstenaars economisch kunnen denken bij het creëren van hun werken. Breughel slaagde erin zijn werken enorm populair te maken door het klassieke landschap te veranderen, en zo dus een 'nieuw' product te creëren. Van Goyen daarentegen gaat een andere productiemethode creëren waardoor hij enorm snel landschappen kan schilderen. Zijn werken zijn zeer in trek, echter raakt hij ze op een later stadium van zijn leven niet meer kwijt door de overproductie en eindigt hij in armoede.

De economische waarde van schilderijen hing uiteraard samen met de mening van de samenleving over kunst op dat moment. Waar Ingres schildert volgens de idealen van zijn tijd gecreëerd door de academies, trekt Manet zich hier niets van aan. Hij gaat op een andere wijze schilderen en zo het impressionisme creëren tegen de toenmalige kunstvisies in. Zonder het te beseffen heeft hij op deze manier de kunst veranderd, ook op economisch vlak.

Theorie

Theorie is de basis van kunst. Elke kunstenaar creëert zijn kunst vanuit een bepaald standpunt, met een bepaalde eigen visie over hoe en wat hij creëert. Uiteraard is dit ook bij Gotye het geval. In de 16de eeuw begonnen steeds meer en meer mensen, zoals onder andere Coxcie, vragen te stellen over wat kunst nu exact zou moeten zijn. Ze houden zich bezig met het theoretische concept achter kunst. Op een erg theoretische manier stelt hij aan iedereen de vraag 'wat is het verschil tussen de zichtbare en de irreële werkelijkheid' onder andere door de 'schaduw' op de achtergrond. Bovendien is het ook interessant dat de toeschouwer de enige is die de uitgang van de grot ziet. Magritte doet in zijn werken net hetzelfde. Ze stellen beiden vragen over beelden en wat ze voorstellen.

Alberti gaat boeken schrijven over architectuur en schilderkunst. Hij redeneert dat mensen zich voor kunst niet moeten richten op de middeleeuwen maar dat gekeken moet worden naar de oudheid. Zo legitimeert hij een nieuw soort kunst dat de dominante stroming blijft tot in de 19de eeuw. Op dezelfde manier als zijn zelfportret is ook een foto van Jan Hoet genomen. Hiermee wordt gesuggereerd dat hij de keizer is van de kunst. De foto heeft zelfs bijna religieuze connotatie.

In de moderne kunst zien we deze legitimering door middel van theorie deels wegvallen. De verwachtingspatronen van de toeschouwers worden verlaagd en vallen vaak zelfs weg. Kunst moet na zijn creatie steeds opnieuw en opnieuw gelegitimeerd worden en het zijn eerder interpretatie en kritiek die voor deze legitimatie zorgen.

De relatie tot andere kunsten (paragone) en de wetenschap

Schilderkunst en poëzie

Rodin "Hellepoort": Bevragen van de beeldhouwer en gaat volledig in tegen de traditie door het wazig gebruik van figuren.

Nicolas Poussin "Et in arcadio Ego" werd door zijn vele mogelijke interpretatievormen als poëtisch beschouwd omdat een gedicht ook meerdere interpretaties kan kennen.

Perfect mimesis

De schilderkunst wordt gelijkgesteld aan de beeldhouwkunst omdat een schilderij perfect de illusie van een beeldhouwwerk kan creëren. Een typevoorbeeld van zo'n werk is het kunstwerk van Gerard Dou (Kwakzalver).

Matisse "Female nude from behind": Matisse bouwt verder op het idee van Rodin, waarbij vrouwenlichamen worden gereduceerd tot iets straks. Hij vond ook dat de verschillende kunstdisciplines niet los van elkaar te koppelen waren.

Wetenschap

De belangrijkste verandering in het belang van de kunst is dat de wetenschap de focus legde op het bestuderen van de werkelijkheid. Dit werd rechtstreeks getransponeerd naar de kunst waarbij de kunstenaar als Homo Universalis het lichaam beter wou kennen om het vervolgens te kunnen schilderen.

Da Vinci "Anatomiestudie": Kunst kan bij Da Vinci duidelijk niet meer los staan van de wetenschappelijke evolutie.

Politiek en religie

Het uiteindelijke doel van de kunst wordt de politiek in één beeld te proberen vatten. Doorheen de geschiedenis kom de kunst ook meer en meer los te staan van de elite en clerus, om zichzelf als subliem te zien en apart te staan van deze maatschappijcategorieën. Ze gaan zich dan ook vaak beginnen keren tegen het politieke bestel als culturele moraalridders.

Rafaël "School van Athene" (16de eeuw): Voegt de antieke filosofie en het christendom vlot samen in één werk.

Géricault "Zottin" (19de eeuw): Beeldt een vrouw af die kapot gegaan is aan de industrie en de gang van het politieke machtsspel in deze periode.

Frans Hals "Malle Babbe" (17de eeuw): Hij maakt een afbeelding van een prostituee wat in deze periode vooruitstrevend was omdat quasi alleen politieke figuren op portretten werden afgebeeld of de kunstenaars zelf.

Jackson Pollock, "Number 1" (20ste eeuw): Ook een politiek statement waarbij hij zich laat inspireren door het communisme. Nadruk wordt gelegd op echte werken (communismische idee), werk werd gemaakt in de anticomunistische VS-periode.

Iconoclasme en interactie

Doorheen de geschiedenis kan de 16de eeuw als de eeuw van het iconoclasme gezien worden. In deze periode waren er heel wat beeldenstormen zoals ze nooit te voren gezien en wat nooit meer gezien zou worden. Later komt er eerder een politiek iconoclasme voor, bijvoorbeeld tegen het Ancien regime na de Franse revolutie en tegen de moderne kunst vanuit het Nazisme.

De interactie in de kunst kent doorheen de geschiedenis een ommezwaai via het zogenaamde decorum. Tot in de late middeleeuwen wordt kunst gebruikt als lichamelijk object voor de geloofsbeleving. Kunst was heilig en moest vereerd worden. Het protestantisme kwam hier echter tegen op en dit begon stelselmatig te vervagen. In de moderne kunst wordt de mens gewoon één met kunst en deel van de kunst door middel van de installatiekunst en dergelijke meer. De werken worden ook kleurrijker, groter en inspeland op de actualiteit, waardoor je als kijker als het ware erin wordt opgezogen. De kunst wordt ook meer en meer gebruikt als iets om te choqueren.

8. Stijl

8.1. Inleiding

Wat is stijl? Er bestaat niet meteen een één allesomvattende definitie van dit begrip. Stijl verandert doorheen de tijd. Het is dus in constante evolutie. Één thema en één stijl zijn niet noodzakelijk gelijk met één bepaalde kunstenaar; noch is één kunstenaar altijd garant voor dezelfde stijl (Picasso hanteerde verschillende stijlen doorheen zijn leven). Er is zelfs niet eens eenzelfde thema in een bepaalde tijdsperiode. Dit alles maakt het dus moeilijk om de 'grote' definitie van stijl te maken. Een bepaalde thematiek of onderwerp kan op verschillende momenten in de tijd door verschillende artiesten in een totaal andere manier uitgewerkt worden. Een voorbeeld hiervan zijn de vier verschillende werken die allemaal de dans rond het gouden kalf uitbeelden. Het ene schilderij is van Poussin het andere van Emile Nolde en in 2008 beeldde Damien Hirst dit uit door een echt kalf op sterkwater te zetten.

Zelfs in één bepaalde tijdsperiode is stijl niet zuiver omschreven. Tijdens de barok stelde men een dergelijk probleem vast. Dit probleem stelde zich vast aan de hand van Rubens en Poussin. Beiden schilderden de 'Sabijnse Maagdenroof', maar het ene werk legde meer de nadruk op het gebruik van lijnen en de andere op dat van kleur. Dit verschil heeft geleid tot een twee eeuwen durende discussie over de essentie van de barok.

In de westerse kunst had het woord zijn intrede vanaf 1550. Dit door Giorgio Vasari in zijn boek 'Le Vite de plù eccellenti pittori, scultori, ed architettori', waarin hij voor het eerst het begrip stijl hanteert. De indeling van zijn boek werd gebaseerd op stijlelementen. Het begrip kende echter pas een boost door J.J. Winckelmann met zijn boek 'Geschichte der Kunst des Altherthums'. Het gaat over stijl in de Griekse kunst en vormt het begin van een wijdverbreid gebruik van het idee 'stijl'. Hier wordt stijl gedefinieerd in relatie tot een ideaal; wat gelijk staat aan de Griekse kunst. Stijl wordt dus de norm. Winckelmann hanteerde een theologische denkwijze doorheen zijn werk, dit onder invloed van de verlichting. Ook G.W. Hegel had met zijn Zeitgeist en de teleologische opeenvolging van stijlen enig aanzien in dit onderwerp. In de westerse kunst werd stijl als norm gezien voor periodisering. Dit alles leidde tot de paradox van stijl. Hetgeen minst nauwkeurig te bepalen is, is het meest invloedrijk.

Maar wat is nu het probleem van periodisering op basis van stijl? Om te beginnen is dit een fictieve constructie om grote complexe fenomenen te begrijpen. Niet iedereen veranderde

van de ene dag op de ander van stijl, omdat er op dat moment een nieuw ideaal naar boven kwam. Ten tweede gaat het vaak ook gepaard met valoriseren (bv. de duistere middeleeuwen of de verlichting). Ten derde was het gebaseerd op de Hineininterpretierung en generalisering. Ten vierde is de periodisering op basis van stijl gelijk aan Hegels Zeitgeist-idee en het teleologisch denken. Als voorlaatste punt houdt het ook geen rekening met de 'cultuurdynamiek'. Als laatste stuurt het ook het denken. Kunst is echter veel meer dan alleen maar stijl.

Om te onthouden is het feit dat iedere kunstenaar een eigenheid in zijn werken moet steken maar die toch een herkenbaarheid bij het publiek opwekt. Het is ook individueel want iedere artiest heeft zijn eigen stijl, maar tegelijkertijd is collectiviteit ook van belang. Dit omdat een groep van vele kunstenaars altijd wel enkele stijlelementen gelijk hebben. Om het simpel te stellen is het begrip een ondefinieerbaar geheel aan visuele karakteristieken die iets herkenbaar maken als eigen aan een individueel kunstenaar en/of een bepaald tijdvlak/regio.

De iconografie is het lezen van het visuele verhaal en dit op verscheidene niveaus (letterlijk, figuurlijk, symbolisch,...). Iconologie is het contextueel begrijpen en verklaren van dat visuele verhaal. De belangrijkste aspecten van de iconografie zijn de relatie tussen het geschreven en het visuele verhaal, de gebruikte symboliek en allegorieën, de beeldtradities en de verwachtingspatronen en het decorum. Dezelfde aspecten zijn ook van belang voor de iconologie en daar komt daarnaast ook nog de historische context van zowel vroeger als nu bij. De iconografie kwam vooral op in de 16de eeuw tijdens de beelddebatten ten tijde van de godsdiensttwisten. In de 20ste eeuw kwamen er enkele belangrijke nieuwe impulsen op door onder andere Panofsky en Eddy de Jongh. Iconologie is jonger en is eigenlijk een soort van interdisciplinaire kunstgeschiedenis. Belangrijke namen in de 20ste eeuw zijn Warburg, Gombrich en Baxandall. Sinds het midden van de 20ste eeuw is vanuit de interdisciplinariteit de iconologie al vanuit vele standpunten bekeken (historisch, antropologisch, psychologisch, sociologisch,...).

8.2. Klassieke oudheid

Voor klassieke kunsthistorici was Athene het mekka. Op politiek niveau ontstaan de stadstaten in de 9e en 8e eeuw voor Christus. De economische en politieke macht is vooral geconcentreerd in de stad. Een bloeiend intellectueel leven was hier heel belangrijk. Vanaf de 6e eeuw voor Christus trad de dominantie van Athene naar de voorgrond. Op het religieuze niveau kan vastgesteld worden dat het een polytheïsme was. Er was een bloeiende mythologie van de vele goden en hun kinderen, die in tempel vereerd werden of op speciale heiligdommen. De vraag die hier nu blijft is wat is er Westers aan de oudheid? Het antwoord hierop is dat de Griekse of Romeinse kunst als prototype van de Westerse kunst worden gezien. Dit onder invloed van de humanisten en de renaissance.

De Greek Revolution is een concept dat slaat op zowel beeldhouwkunst als de schilderkunst. Het staat voor de bevrijding van het lichaam uit het (steen)blok. De armen en benen zijn hier dus vrij. De bevrijding van emotie hoort hier ook bij. Gezichten vertonen nu een emotionele expressie. De interactie met de beschouwer wordt hierdoor gecreëerd. De Griekse 'Kroisos' is een curos-type beeld en is vrij statisch, strak en bewegingsloos. Later hebben we dan meer dynamische beelden zoals de 'Discobolus'. Deze toont meer beweging en zorgt voor meer losgekomen emoties. Men beeldde zowel religieuze als politieke taferelen af, vooral dan beelden uit de mythologie met herkenbare attributen, maar ook beelden uit het dagdagelijkse moderne leven van bijvoorbeeld sportwedstrijden of veldslagen. Kunst kwam zo uit de sfeer van het louter politiek/religieuze leven en werd meer dagdagelijks. Ook kwam er een filosofische en kunsttheoretische onderbouw achter de kunstwerken zoals van Polykleitos over de proportieleer. Kunst krijgt zo iconologisch een bredere inhoud.

In de klassieke oudheid kwamen er ook verschillende golven van ontwikkeling voor. De eerste is de cycladische en Minoïsche kunst. Maar deze zijn relatief onbelangrijk geweest. Verder hebben we de klassieke periode. Tussen de 5e en de 4e eeuw voor Christus waren de beelden statisch en plechtig. Ze bootsten een soort platonisch ideaal na. Hiermee bedoelt men dat het een soort kunstbeeld is dat bovennatuurlijk lijkt en dus een perfecte vorm is. De schilderkunst was redelijk miniem. De bouwkunst daarentegen was dan weer belangrijker. Deze volgde de klassieke regels van de architectuur. Een voorbeeld is het 'Parthenon' in Athene. Tijdens de Hellenistische periode toonden de beeldhouwwerken meer pathetiek en beweging. Er trad een soort psychologisering op. Hierbij kan het beeld van 'Laokoon' worden vermeld. Schilderkunst werd belangrijker (fresco's) en architectuur speelde een even belangrijke rol als voorheen. In deze periode werd beweging en emotie belangrijker. Alexander de Grote was één van de eerste die beseftte dat afbeeldingen belangrijk zijn om tot het volk door te dringen. Hij liet veel beelden van zich maken en munten slaan met zijn hoofd op.

Met de Romeinse kunst sluiten we af. De Romeinen voegen zelf niet veel aan de kunst toe. Het zijn vaak gewoon kopieën van Griekse werken. Er moet wel gezegd worden dat de Romeinen de eerste waren die realistische portretten maakten. Een voorbeeld hiervan is dat Caesar op de veroverde gebieden sculpturen van zichzelf liet plaatsen. Naast deze realistische insteek komt er ook extra aandacht voor de individualisering en contextualisering van de inhoud die kunstwerken bevatten. In de bouwkunst werd vanaf de eerste eeuw voor Christus met beton gewerkt.

8.3. Middeleeuwen

Het begin van de middeleeuwen is een politiek turbulente periode. Het West-Romeinse Rijk valt en het Oost-Romeinse Rijk blijft verder bestaan als een voortzetting van het originele

Romeinse Rijk. Al verliezen de Griekse/Romeinse goden hun belang en treed Christus met zijn apostelen naar de voorgrond. In het Westen kwamen verschillende 'stammen' op de proppen. Zoals de Merovingen en later de Karolingen. Op religieus vlak neemt het christendom de polytheïstische godsdiensten grotendeels over. Het westen wordt bekeerd en in 1054 treed er een schisma op. Er ontstaan ook hervormingen onder invloed van Cluny (belangrijke invloed op de Romaanse kunst) en later ook de bedelorden. De economie is vrij labiel en lokaal. En op intellectueel niveau is alles bijna met religie verbonden. In het begin van de middeleeuwen werd de Romeinse kunst overgenomen maar dit op een eerder onhandige manier. De kunsthistorische ontwikkelingen zijn deze van de West-Europese kunst en dat van de Byzantijnse. Deze laatste was een verderzetting van de Romeinse kunst maar gestileerder. Dus soberder qua kleur en eenvoudiger in afbeeldingen. Er ontstaan verschillende ontwikkelingen op kunstvlak in deze periode.

Een eerste ontwikkeling is laat antieke of vroeg christelijke. In West-Europa was de Karolingische Renaissance belangrijk. Karel de Grote profileerde zich (en was ook) keizer en vond dat ze meer over de Romeinen moesten weten. Er werden dan ook veel kopieën gemaakt van Romeinse teksten. In het Oost-Romeinse Rijk gebruikte men iconen. In de 7e en 8e eeuw ontstonden er vormen van iconoclasmie. Niet iedereen vond dat men heiligen mocht afbeelden, wat heeft geleid tot discussies over het al dan niet afbeelden ervan.

In de Romaanse kunst gebruikte men Byzantijnse stilistische en iconografische modellen. Deze waren strak, schematisch en gestileerd. Het was eerder een massieve kunstvorm die doordropen was van het religieuze. Een voorbeeld hiervan is de kathedraal van Hildesheim. Het is één van de weinige kathedralen die ongeveer in zijn middeleeuwse staat is gebleven. Deze kathedraal staat echter ook bekend voor zijn bronzen deuren.

De Gotische kunst ontstond onder de impetus (bron van motivatie) van de bedelorden en de ontwikkeling van de stad (op politiek en economisch niveau). Er was een technische vooruitgang met stilistische vernieuwing en nieuwe intellectuele / politieke/ religieuze / economische noden. De verbreding van de kunst was een feit. Dit uitte zich in de kerken, sculpturen, altaren, manuscripten, panelen en glasramen. Zoals al gezegd zijn de bedelorden hier belangrijk. Zij zetten de mensen aan tot geloven, waardoor er een explosie aan geloof ontstond. Deze explosie is duidelijk te zien in de Gotiek. In deze periode begint men terug te begrijpen dat beweging belangrijk is en dit vooral in sculpturen.

In de middeleeuwen gaat men ook meer associatief denken in plaats van logisch. Bijvoorbeeld kan men bij 12 denken aan de apostelen maar ook aan de maanden etc. In de late middeleeuwen komt een grote invloed van de scholastiek met de dialectiek en grote invloed van Aristoteles' empirisch denken. Zo ontstaat dus religieuze kunst met vaak ingewikkelde verhalen of constructies op basis van associaties. Bijvoorbeeld een kathedraal waarop de

Civitate Dei van Augustinus afgebeeld staat. Ook vaak afgebeeld in deze periode zijn de legendes (zoals van Jacob de Voragine) en de apocriefe bijbelteksten.

8.4. Renaissance

Op politiek niveau is er een relatieve stabiliteit. Dit was onder andere te zien aan het dalende aantal oorlogen. De economie bestond uit de stadseconomie en de wereldhandel. Het intellect kreeg een boost door de humanisten en de herontdekking van de oudheid. De universiteiten leverden ook intellectuele denkers op. Bij het kunsthistorisch aspect ligt de focus op de oudheid en mimesis. Neoplatoonse ideeën ontstonden in Italië en naturalisme in Noord-Europa en Spanje. Dit naturalisme was eigenlijk een contradictie maar onder invloed van klassieke teksten (bv. Plinius), werd er meer gecentreerd op het realistisch afbeelden van de natuur en gebouwen. In deze klassieke teksten stond er dat kunst een afspiegeling is van de schoonheid van de natuur. Verder ontstond er een confrontatie tussen het Noorden en het Zuiden omstreeks 1500. Nieuwe technische en wetenschappelijke mogelijkheden en ontwikkelingen leidden tot de (her)ontdekking van de mogelijkheden van de visuele kunsten. Kunst werd een intellectuele discipline in plaats van een ambacht. Naast dit alles trad er een secularisering op. Hiermee bedoelt men dat de Kerk een deel van de intellectuele bezigheden moet afstaan aan het stedelijke patriciaat. De Kerk heeft dus geen monopolie meer.

8.4.1. Italië

In het Zuiden is Giotto de eerste die begrijpt waar de antieke kunst om draait. Een werk van hem is de 'Geseling van Christus'. De klassieke monumentaliteit is terug te vinden in dit werk al zijn de persoonsfiguren wat stilistisch afgewerkt. De psychologische handelingen /interactie komen er wel in naar voren. Michelangelo daarentegen kan gezien worden als diegene die de oudheid overtreft. In Italië heerste een teleologische en stilistische visie en dat sinds Vasari. Nieuwe technieken komen meer op de voorgrond terecht; zoals het werken met brons. Belangrijke namen hierin zijn Filippo Brunelleschi en Lorenzo Ghiberti. Beiden deden ze mee aan een wedstrijd om bronzen deuren te ontwikkelen waarop klassieke taferelen werden uitgevoerd. Dit onderwerp toonde aan dat kunst nu een intellectuele bezigheid is. Uiteindelijk won Ghiberti en maakte de bronzen deuren voor het baptisterium in Firenze. De 15de eeuw is overigens ook de eeuw van de grote religieuze opdrachten in onder andere kerken en kapellen. Er vindt bovendien onder impuls van het humanisme ook een uitzuivering van de iconografie plaats (terug ad fontes). Seculiere kunst kwam ook voor, door de humanisten die op zoek gingen naar een zuiver verhaal met historische waarheid en door de koopmansstaten zoals Venetië waar de kunst werd aangekocht in het teken van een intellectuele prestige. Onderwerpen van deze seculiere kunst zijn meestal mythologische verhalen of allegorieën.

8.4.2. Ten Noorden van de Alpen

In het Noorden hebben we de Revolutie van Van Eyck. Deze evolutie hield het gebruik van de glacijschilderkunst in, daarnaast was er sprake van de overtreffende trap van het 'Realisme'. De inhoudelijke kracht is belangrijk op basis van gevoel, detail, symboliek en associatie. Het realisme van deze contreien is op een andere leest geschroeid dan het Italiaans realisme. Er werd veel meer gebruik gemaakt van het gevoelsrealisme en detailrealisme maar symbolisch realisme werd gebruikt. In het Noorden heeft het naturalisme dus duidelijk de bovenhand vooral het detailrealisme. Voorbeelden zijn het 'Lam Gods' door de gebroeders Van Eyck. Met dit werk tonen de kunstenaars dat ze intellectueel zijn. Verder hebben we nog Rogier van der Weyden met onder andere de 'Kruisafname'. Hij kijkt naar andere kunst disciplines en toont dat hij een emotioneel man is, dit door het schilderen van emoties.

8.5. De zestiende eeuw

In de 16e eeuw was olieverf nog niet bekend als techniek in Italië. Wanneer Hugo van der Goes (bv. 'Portinari-altaar') in Firenze aankomt gaan veel kunstenaars naar zijn werken gaan kijken. De Italiaanse kunstenaars staan open voor vernieuwingen uit het Noorden.

Op politiek niveau is er een confrontatie. Zowel internationaal (grote rijk van Keizer Karel) en stad tegen de staat. Er zijn ook religieuze confrontaties. Het ontstaan van het Luthers of Calvinistisch protestantisme laten de gemoederen oplaaien en zijn de oorzaak van de reformatie en contrareformatie. In intellectuele kringen krijgen we een dualiteit van seculier humanisme en religieus humanisme. Het kunsthistorische aspect wordt hier nog steeds overheerst door de Noord- Zuid- confrontatie. In deze periode reizen de kunstenaars meer tussen beide gebieden. Vlamingen of andere noordelijke kunstenaars gaan naar Italië en Italianen komen naar de Nederlanden. Door de verbeterde contacten ontstaat een internationale (kunst)handel. Onder invloed van de reformatie komt iconoclasme in onze gebieden voor. Kunstenaars beginnen steeds meer over hun werken te denken. Door de verbeterde contacten is er enorme uitwisseling van kunstprenten en ambachten.

8.5.1. Italië

In de 16e eeuw hadden we allereerst nog de Hoog- renaissance. Deze duurde van ongeveer 1500 tot 1527. Door de Sacca di Roma kwam deze ten einde. Een grote naam is Da Vinci met het 'Laatste Avondmaal'. In dit werk worden de psychologische spanningen heel goed weer gegeven. Het fresco is jammer genoeg in slechte staat bewaart gebleven door het experimenteren met olieverf. Verder hebben we nog Rafael met onder andere 'Portret van Julius II', Michelangelo met zijn marmeren beeld de 'David' en Titiaan met werken zoals 'Vellen van Marsias' en 'Pesaro-altaar'.

Later hebben we het Maniërisme. Bij deze stroming horen Rafael in zijn late stijl, net zoals Michelangelo en Titiaan. Het Maniërisme komt bij hen allen in een andere vorm naar boven. Bij de eerste is het de kleur en in het ornament, de tweede in de beweging en de laatste in zijn techniek. In deze periode beginnen ze met bepaalde elementen te experimenteren. Het is ook de stijl die het meest over Europa verspreid geraakt vanaf 1540. Iconografisch is er een voortzetting van de 15de eeuw. Er blijft een enorme vraag naar religieuze werken, vooral door de pausen in Rome, maar daarnaast is er ook de definitieve doorbraak van seculiere werken door het humanisme en de koopmansstaten. Er vindt na verloop van tijd een steeds verdere versmelting plaats van de religieuze en seculiere kunst onder invloed van het humanisme.

8.5.2. Ten Noorden van de Alpen

In deze gebieden zochten ze naar een nieuwe stijl. Men kwam tot rudimentaire mengvormen die leidden tot complete adaptaties en uiteindelijk tot een geslaagde syntheses. Benoorden de Alpen wilden ze Italiaanse invloeden in hun kunst brengen. Enkele voorbeelden van kunstenaars zijn; Jan Gossart met 'Hercules en Dianeira', Jan van Scorel met 'Presentatie in de Tempel' (dit werk is een puur Italiaanse stijl) en Pieter Bruegel met 'Boerendans'. Bruegel is echter een uitzondering op de regel. Hij gaat naar Italië om er de kunst te bestuderen, maar doet niks met die Italiaanse kenmerken. Eenmaal terug in het Noorden schildert hij verder boerentaferelen en boerenbacchanalen. Iconografisch zijn er veel grote religieuze opdrachten maar hiernaast wordt er ook veel religieuze kunst gemaakt voor de vrije markt. Ook hier echter komt onder invloed van Italië de seculiere kunst op door het humanisme, de koopmansstaten en ook door de vraag van de keizer en zijn entourage.

Naast elementen uit de mythologie en allegorieën vinden we in het Noorden ook meer moralistische elementen terug in seculiere werken, een typisch genre voor deze gebieden. Ook hier vindt na verloop van tijd steeds meer en meer een versmelting plaats van religieuze en seculiere kunst. Nog typisch voor het Noorden is het feit dat de inhoud van kunstwerken onder invloed van het iconoclasme en de reformatie steeds herdacht wordt. Door de reformatie en contrareformatie moeten zowel de Katholieken als protestanten op zoek naar nieuwe inhoud voor kunstwerken. Bij het Calvinisme is er totaal geen gebruik van religieuze beeldtaal voor de devotie, bij de Lutheranen wordt de gulden middenweg gevolgd. Op het concilie van Trente wordt beslist dat beeldtaal noodzakelijk is voor de devotie bij de Katholieken (onder invloed van de Jezuïeten). Dit gecombineerd met een drang naar steeds zuiverder brongebruik onder invloed van de humanisten zorgt ervoor dat stijl en inhoud niet alleen worden herdacht maar ook met elkaar versmelten.

8.6. Nieuwe ambities in Europa

De 17de eeuw is de periode van de Barok. In deze tijd kwam het absolutisme op met figuren zoals kardinaal Richelieu en Lodewijk XIII. Op het economisch niveau ontstaan de wereldeconomieën en de strijd van de middenklasse tegen de oude macht. In de intellectuele kringen was er een doorbraak van de wetenschap en de ratio met figuren als Galilei, Spinoza en Descartes. Een verdere secularisering was aanwezig. Mensen werden mobieler en reisden meer; hierdoor is er sprake van de eerste Europese stijl. Door de contrareformatie werd de barokke kunst ingezet als religieuze kunst maar ook als politieke kunst (propaganda). Daarnaast was het ook een seculiere kunst, al was dit vooral in het Noorden het geval. Zeker in de Republiek was de barok belangrijk en ontstonden tientallen nieuwe genres zoals landschappen, stadszichten, stillevenen enz.... De versmelten van Noord en Zuid leidde tot een Europese kunstopvatting. De eerste kunstenaar die als barokschilder kan worden beschouwd is P.P. Rubens. Hij is eenmaal de eerste die de stromingen van Italië en de Nederlanden perfect met elkaar laat samensmelten.

Andere artiesten zijn onder meer; Caravaggio met 'Roeping van de Heilige Mattheus' (Hij gebruikte als eerste het licht als dramatisch effect), Anibale Carracci met 'Liefdes van de Goden' en Rembrandt met de 'Nachtwacht'. In het Noorden is de barok op een andere leest geschroeid dan deze uit Italië, want men schilderde meer portretten en profane zaken. Verder hebben we nog Frans Hals (bv. 'Portret van Isaac Massa'). Deze artiest maakte een soort van snapshots. Hij portretteert dingen die mensen aangrijpen. Dan hebben we nog Johannes Vermeer met het 'Melkmeisje'; wat een atypisch werk was voor de 17e-eeuwse Nederlanden. De laatste kunstenaar die we vermelden is de beeldhouwer Bernini. Hij ontdekte het licht voor sculpturen. Een bekend werk van hem is 'Apollo en Daphne'.

8.7. Rococo

in deze periode heerst het absolutisme met figuren zoals Lodewijk XIV. Er ontstonden veel conflicten door de expansiedrang van Frankrijk, Duitsland en Engeland binnen en buiten Europa. De contrareformatie triomfeerde en het kapitalisme deed zijn intrede in Groot-Brittannië en de Nederlanden terwijl de staatseconomie en protectionisme voorkwamen in Frankrijk en Duitsland. In de intellectuele kringen deed de verlichting zijn intrede. De rococo kan gezien worden als een overdadige barokke kunst. De ornamentiek werd belangrijker dan de invulling van het werk. Kunsthistorisch gezien is rococo een soort late barok. Deze kwam vooral in Frankrijk (Versailles), Duitsland en Rusland voor. De Duitse vorsten pasten hun hofleven aan, aan datgene ze zagen in Versailles. De stroming komt vooral tot uiting in de architectuur van Francesco Borromini (bv. 'San Carlo Alle Quattro Fontane'), de schilderkunst van Rubens (door een explosie aan kleur) en de sculpturen van Bernini (explosie van dynamiek). Een ander voorbeeld van rococo is het Trappenhuis van het bisschoppelijk paleis in Würzburg door de artiesten Balthazar Neuman en Giovanni Battista Tiepolo.

8.8. Neo-classicisme

Dit is de periode van de Franse Revolutie en de opkomst van Napoleon. Het is ook tegelijkertijd de tijd van de triomf van het verlichtingsdenken maar van de ondergang ervan. Het neoclassicisme is de tijd van de pruiken aan het Franse hof. Deze stroming was een reactie tegen de barok en de rococo. Deze stroming keert terug naar de bron en deze is de klassiek oudheid. Dit gebeurde onder invloed van Winckelman, de stijl van kunst wordt gezien als de reflectie van normen en waarden. De mensen uit de verlichting vonden dat de rococo onlosmakelijk verbonden is met het Franse hofleven. Maar vanaf dit moment werd de ethica verbonden met de esthetica. Enkele kunstenaars zijn; Anton Raphael Mengs met 'Parnassus' en Jacques Louis David met de 'Dood van Socrates'.

8.9. Romantiek en Realisme

Dit is de periode van de grote revoluties en het nationalisme. De democratisering treedt op en de samenleving kan gezien worden als een 'Bourgeoisie'-maatschappij. Onder het toedoen van de industrialisering ontstond een nieuwe elite en proletariaat. Een tweede Europese kolonisatiegolf ontstaat, ditmaal in Afrika. In de intellectuele kringen begint stilaan de onttovering van de wereld. Mensen komen los van het religieuze wereldbeeld. Hierdoor ontstaan er twee stromingen de romantiek en het realisme. De eerste is een soort escapisme om weg te geraken van het decadente. Er is een vlucht, maar ook een confrontatie van/met de werkelijkheid. Romantiek staat dus gelijk aan de vlucht. Men vluchtte onder andere in het sublieme, naar het buitenland en naar nostalgie. De confrontatie was dan het realisme, met onder meer het sociaal realisme.

Verschillende kunstenaars zijn Francisco de Goya y Lucientes met 'Heksensabbath' (dit werk was geen toevlucht tot de klassieke iconografie maar andere), Théodore Géricault met 'Zottin' en Honoré Daumier met 'Derde Klasse'. Dit werk kan gezien worden als proto - impressionisme. De discrepantie tussen romantiek en realisme is vooral een Franse kwestie.

8.10 Impressionisme

Nationalisme was praktisch overal aanwezig. De Industriële en de eerste Technologische Revolutie bereikten hun hoogtepunt. Deze zorgde echter voor vooruitgangdenken en sociale ongelijkheid. Door de tweede kolonisatiegolf is er confrontatie met etnische kunst; vooral deze van Afrika alsook met de Aziatische kunst (Japanse prentkunst). Door de copernicaanse revolutie in de westerse kunst ontstonden verschillende confrontaties in de kunsthistorische ontwikkelingen. Men geraakte geconfronteerd met een nieuw medium; namelijk de fotografie wat het einde van de mimesis als dominant betekenis gevend element betekende. Verder

werd men ook geconfronteerd met niet Westerse kunststromingen. Nieuwe technologische ontwikkelingen zoals verf in tubes en platte borstels en penselen kwamen op de markt. Verschillende media werden ook vermengd. Dit alles betekende het einde van de academische dogma's. Kunst probeert namelijk kunst te vatten: het bevragen van kunst door kunst. Het discours, oftewel het idee, gaat vanaf nu de inhoud en de stijl van de werken bepalen.

Wat kleur en lijn betreft rijst de vraag of een duidelijke afscheiding wel noodzakelijk is, is er wel nood aan het ontwaren van een figuur en aan duidelijkheid in werken? Kunstenaars maar ook wetenschappers als Newton en Chevreul gaan experimenten met subtiele vlakken, grote kleurvlakken, dikke contouren,... Het pointillisme ontstaat net als de Amerikaanse abstracte kunst. In de beeldhouwkunst vertaalt dit zich in het niet in gedetailleerde werken maar net in het zoveel mogelijk overlaten aan de suggestie van de kijker. Hiernaast gaat men ook experimenteren met materiaal.

Enkele impressionistische kunstenaars zijn; Claude Monet met 'Impressions du Soleil levant', George Bracque met 'Stilleven met viool', Kazimir Malevich met 'Zwarte vierkant', David Hockney met 'Place Furstenberg' en Jackson Pollock met 'Night Mist', etc.

9. Besluit

9.1. De oudheid (800 v.C. – 500)

De Grieks-Romeinse kunst dient nu nog steeds als voorbeeld voor onze Westerse kunst. Ze is bijvoorbeeld vooral terug te vinden bij de Renaissancistische humanisten, maar evenzeer in het classicisme. Men kan haar ontwikkelingen onderverdelen in een aantal periodes:

- Cycladische en Minoïsche Kunst
- Klassieke Periode (5e en 4e eeuw v.C.): statisch, plechtig, platonisch ideaal, klassiek
- Hellenistische Periode (323 – 146 v.C.): meer pathetiek, psychologisering, dynamiek
- Romeinse Kunst: opkomst van het portret, mozaïeken, gebruik van beton

Een belangrijk aspect van de kunst in de Oudheid is de Greek Revolution: hierbij zal men het lichaam uit een blok bevrijden, en bvb. armen en benen vrij maken. Door dit te doen ontstaat er interactie met de toeschouwer, wat vrijwel iets fundamenteel nieuw is.

Het thema van de Griekse kunst is vooral mythologie. Maar kunst zal later ook gaan dienen als een medium om het moderne leven uit te beelden, en zich niet enkel te beperken tot het zuiver politieke/religieuze. De theoretische onderbouw vinden we vooral bij beeldhouwers als Polykleitos.

Bij de Romeinse kunst vinden we een eerste vorm van portretkunst, die staat voor realisme en naturalisme, individualisering en contextualisering van de inhoud.

Kunst werd in de Oudheid vooral in opdracht gemaakt, en het is niet zeker of er een vrije markt voor bestond. In de Griekse wereld leefde vooral het idee van de similitudo en de mimesis: de werkelijkheid moest nagenoeg letterlijk nagebootst worden vooraleer het goed werd bevonden. Polykleitos had al een eerste theoretiserend geschrift opgesteld over proportieel. Kunst werd ten dele als een soort retorica van de beeldtaal behandeld, waarbij dus de inventio, de dispositio, elocutio en actio een belangrijke rol spelen.

9.2.De Middeleeuwen (500-1500)

Als historische afbakening van de Middeleeuwen zijn twee data van belang:

- 476: de val van het West-Romeinse rijk
- 1453: de val van het Oost-Romeinse rijk

Het zijn vooral Frankrijk en het Heilig Roomse rijk die nu de plak zwaaien. De middeleeuwen kenmerkt zich door drie belangrijke kunstvormen:

- De Byzantijnse Kunst: vooral iconen, > Oosten
- De Romaanse Kunst: massief, religieus, > Westen (1000-1200)
- De Gotische Kunst: dynamiek, expressie, kleur, licht, verticaal > Westen (1200-1500)

De Gotische Kunst is de belangrijkste kunstvorm van de drie. Ze is een bewijs van hoe de verstedelijking manifesteert en hoe er een opkomst is van bedelorden. De technische vooruitgang zorgt voor stilistische vernieuwing, geput uit intellectuele, religieuze, politieke en economische noden.

Een middeleeuwer beschouwt de contemporaine kunst op een associatieve manier, en schuift het logisch denken deels opzij. Voor ons kunnen de constructies in kathedralen misschien eindeloos complex lijken, de middeleeuwer zou drie bijvoorbeeld onmiddellijk associëren met de heilige Drievuldigheid. In de Latere Middeleeuwen, meer bepaald de 13e eeuw, is de scholastiek toonaangevend (die zich sterk beroept op Aristoteles).

In de middeleeuwen werd er veel in opdracht gewerkt, nauwelijks voor de vrije markt. Kunst was een anoniem en collectief gebeuren. Een uitzondering moet gemaakt worden voor de manuscripten.

Van kunsttheorie is er weinig sprake. In de Karolingische Renaissance waren er wel de Libri Carolini, documenten die de bevelen van Karel de Grote omvatten omtrent de discussie over de visuele kunst in het Oosten. Daarin meent hij onder andere dat kunst moet afbeelden wat écht is, en wat echt ís. De abdij van Cluny meende dat kunst het geloof universeel toegankelijk kon maken en keurde het om die reden goed.

9.3. De Renaissance (15e-16e eeuw)

De Renaissance is in de 15e eeuw een periode van politieke stabiliteit. Dit komt de stadseconomie en wereldhandel ten goede. Er ontstaan universiteiten en onder invloed van de humanisten is er een sterke groei van geleerdheid. De focus op de Oudheid zorgt voor een verschil in aanpak tussen het Noorden en het Zuiden. In het noorden zal vooral het naturalisme haar weg vinden, terwijl men in Italië eerder Neoplatonische kunstwerken maakt. In het begin van de 16e eeuw zullen deze verschillende werelden elkaar vinden en botsen.

Kunst zal niet langer dienen als slechts een ambacht (gilden), maar een intellectuele interesse worden. Vasari zal bijvoorbeeld de stijl van een kunstenaar prijzen. Hoe unieker die immers is, hoe meer die het waard is om geprezen te worden.

De invloed uit de Oudheid wordt voor het eerst voorgelegd door kunstenaars als Giotto (begin 14e eeuw). Het zal echter duren tot Michelangelo (begin 16e eeuw) vooraleer die ook werkelijk overtroffen wordt. In Italië is er de werkelijke introductie van seculiere kunst. Het humanisme zoekt naar het zuiver verhaal in de kunst, naar de historische waarheid. Nieuwe rijken willen zich profileren als intellectuelen, en dus worden Venetië en Firenze bloeiende staten van kunstig prestige. Maar er zijn ook de grote religieuze opdrachten, vooral in Rome. Aangezien pausen als Leo X en Julius II zich ook willen profileren als intellectuelen, kunnen ze niet anders dan het seculiere humanisme aanvaarden, hoewel ze zich ook niet kunnen permitteren te breken met het geloof. Resultaat is een versmelting van de Grieks-Romeinse mythologie en het christendom, vooral opvallend in de Hoog-Renaissance.

Benoorden de Alpen zal men gevoelsrealisme en detailrealisme (naturalisme) als belangrijk beschouwen. Het doet meer denken aan het middeleeuwse associatief denken. Middeleeuwse tradities vindt men samengevat onder andere in de 'Legenda Aurea' van de Voragine.

In de 16e eeuw komt er de botsing tussen Noord en Zuid. Kunstenaars beginnen te reizen, en tonen interesse voor elkaars werk. Het is een dynamische eeuw, want op alle vlak komen er fundamentele veranderingen. Er is de politieke confrontatie met Karel V, die verschillende steden tot één staat zal maken. De katholieken krijgen te maken met de reformistische bewegingen (Luther, Zwingli, Calvijn, ...). Er is een bloei van wereldeconomie, en op individueel en intellectueel vlak wordt men steeds profaner.

Het Noorden vindt ook een belangrijke klant in de keizer en diens entourage. Deze wilt zichzelf profileren als een Romeinse keizer. Ook opvallend in het Noorden is het aantal werken dat niet per se religieus is, maar eerder moralistisch. Door het iconoclasme en het beelddebat in de tweede helft van de 16e eeuw (1566) wordt de inhoud vaak herdacht.

In de Nederlanden zijn vooral Brugge en Brussel belangrijke centra voor kunst. De miniatuurkunst is hier vooral belangrijk, maar ook de kunst van de Vlaamse primitieven en de Wandtapijtkunst. De rest van Europa is een beetje minderwaardig wat betreft kunsthandel. De Calvinisten zijn voluit tegen het gebruik van religieuze beeldtaal. Het Lutheranisme vindt hierin een middenweg. Hoogtepunt van de contrareformatie is de Concilie van Trente (1545-1564) die de positie van de Rooms-katholieke kerk bekrachtigde ten opzichte van de protestanten, die met dit concilie helemaal niet tevreden waren.

Experiment en wetenschap vinden elkaar in de Renaissance. De kunst stelt wetenschap in staat te kunnen visualiseren. Er is namelijk een hernieuwde interesse in de 'zuivere' weergave van de werkelijkheid, die vooral kan gevonden worden in de zoektocht naar het perspectief. Brunelleschi, Alberti, Van Eyck en Patinir zijn maar enkele voorbeelden van kunstenaars die zich hiermee zullen gaan bezighouden. Men bestudeert anatomie (Vesalius, Leonardo da Vinci,...), maar ook hoe men het ideale landschap kan ontwerpen. De architectuur komt op een nieuw hoogtepunt via kunstenaars als Vitruvius, Alberti en Brunelleschi. Sebastiano Serli geldt als de kunstenaar die een enorme impact had op de Nederlandse architectuur.

In de schilderkunst ontstaan er heel wat nieuwe technieken. In het Noorden werkt men met olieverf, een mengsel van pigment, water en solvent. Dit nieuw soort verf laat de kunstenaar toe verschillende lagen boven elkaar te leggen. Het resultaat is veel genuanceerder dan in het Zuiden, waar men met temperaverf werkt, een verfsoort gebonden met eigeel. Het belang van dergelijke technische innovaties ligt hem in de perfecte mimesis die men kan bewerkstelligen, maar ook in de conservering van het kunstwerk als voorwerp.

De prentkunst kent een hoogtepunt: houtsnede, ets, gravure en lithografie. Deze zijn belangrijk omdat ze kunnen dienen voor propagandistische doeleinden, verspreiding van de kunst, economische opbrengsten en kunsthistorisch studiemateriaal. Overblijfselen van dit soort kunst zijn paradoxaal genoeg zeldzaam, omdat ze zo fragiel zijn en gemakkelijk verloren gaan. In de beeldhouwkunst is vooral het gieten en smeden van belang. Men werkt met marmer en albast, maar ook met houtsoorten zoals eik en linde. Men ondervindt ook de voordelen van plaaster.

In de Renaissance gaat men voor het eerste de inventio loskoppelen van de executio. Het atelier en de academie worden van een steeds groter belang. Er ontstaan kunstacademies. Kunstateliers worden steeds groter en de werkverdeling uitgebreider.

De Renaissance kent een heel andere soort kunsthandel dan voorgaande eeuwen. Vaak heeft men nog wel te maken met een opdrachtgever (mecenas/patroon), maar de artiest zelf is ook van individueel belang. De verkoop van kunst gaat over de grenzen heen en krijgt voor het eerst een internationaal karakter. Kunst verkoopt goed in heel gediversifieerde branches: religieuze, caritatieve instellingen, gilden, openbare besturen, ... Er is een plaatselijke vrije

markt, maar ook internationaal bestaan er jaarmarkten. Voor het eerst krijgt de kunstenaar te maken met vraag en aanbod, waardoor die ook zelf creatiever moet gaan nadenken en interesse blijven opwekken met zijn product.

In Rome zijn het vooral de rijke clerici die kunst promoten. Zo zijn er de pausen en de kardinalen, en de adellijke families. Er is hier nog maar weinig vrije handel te bespeuren. In Firenze zijn er de Medici, en Venetië staat bekend om haar doges en kooplui. Belangrijk in deze laatste twee steden is dat er dus minder religieus werk gevraagd wordt, en dat kunst dus de gelegenheid krijgt om wereldse taferelen af te beelden. De tussenhhandel lijkt voorlopig vrij beperkt.

De veranderingen in de 16e eeuw resulteren alweer in een verschillende productie, handel en consumptie. Voor het eerst ontstaat er tussenhhandel, en er komen nieuwe spelers op de markt. De eerste verzamelaars laten zich zien, die zich intellectueel willen voordoen en willen laten zien dat ze alles weten en kennen. Resultaat is dat producten ook in veelvoud moeten geproduceerd worden en dat de ateliers, eerder al vermeld, steeds meer bestaan uit graveurs die zich om de executio bekommeren. Er ontstaan (vooral in het Noorden) internationale panden (Antwerpen), handelsfirma's en diplomaten en agenten worden steeds belangrijker. De vorst houdt zich bezig met de Kunst und Wunderkammer, terwijl de burgers zich vooral bezighouden met de nieuwe noden en wensen van het humanisme en de in de invloed van de beelddebatten.

Opvallend is dat er in 1540 een enorme toename is van vrouwelijke naakt in de Nederlanden, die nu een eigen markt gevonden heeft in het pand van Antwerpen. Dat nieuwe smaakpatroon is één van de resultaten van de Noord- Zuid- botsing.

Belangrijke kunsttheoretici in Italië zijn Alberti en Da Vinci. Voor het eerst is bij hen kunst niet enkel religieus, maar ook seculier en zelfs wetenschappelijk. Hun werk is doordrongen van het humanisme en van de zeven vrije kunsten. Niet enkel de imitatio, maar ook de aemulatio wint aan belang. Voeg dat ietsje panache aan het kunstwerk toe, maak het uniek. Imitatio dient tot leren, maar het is aemulatio die de meester onderscheidt. Vasari zal hun ideeën nog verder ontwikkelen. Hij was één van de Medici. Hij schreef een boek over kunstgeschiedenis dat aan de basis zou liggen van de canonvorming. Hij verwerkte daarin biografieën over schilders in de Renaissance en de Oudheid. Hij zal dus niet per se theoretische concepten gaan bedenken.

Verdere theoretisering in de tweede helft van de 16e eeuw gebeurt in Italië op het moment dat de eerste academies ontstaan. Daar worden er strikte clichéregels aan de kunst gebonden, die ook een zeker stratificatie in de genres teweeg brengt. De eerste academie voor de kunst ontstaat in Firenze, en zal onder andere geleid worden door indrukwekkende artiesten als Vasari en Michelangelo. Carracci, een Italiaan uit Bologna, sticht in een niet zo bijzondere streek ook zijn academie, die een synthese vormt van Florentijnse en het Nederlandse. Later

zal ook de Carravagiesque barok een invloed zijn. In Rome is Zuccaro degene die vanuit een gildestructuur een academie begint, en nieuwe ideeën uit de vernoemde streken introduceert.

Echte kunsttheoretici laten zich niet snel zien in het Noorden. Soms is dan ook het realistische aspect in hun kunst ver te zoeken (de Dresden-triptiek van Jan Van Eyck toont bijvoorbeeld dat wat reëel lijkt op het eerste zicht, eigenlijk een trucje van de kunstenaar is om zijn ware bedoeling aan te duiden). Vanaf de vroege 14e eeuw zijn er Rederijkers in de Nederlanden. Zijn komen samen, drinken en declameren gedichten voor elkaar. De twee voornaamste en eerste kunstauteurs vinden we pas later in de loop van de 16e eeuw terug: het gaat over De Heere en Lampsonius. De Heere, afkomstig uit Gent, verwerkte zijn kunsttheorieën in dichtvorm, nog steeds naar de rederijkerstraditie en liet zich inspireren door het humanisme en de reformatie. Hij is dus ook een voortrekker van Italianiserende kunst, zoals die van Frans Floris. Van Lampsonius is geweten dat hij contacten onderhield met Vasari, en dat hij zelf ook humanist en schilder was. Hij is afkomstig uit Brugge.

Het is niet verwonderlijk dat het Noorden weer wat later dan het Zuiden reageert en dat de academies dus op zich laten wachten, en als ze er al zijn weinig invloed betekenen in de kunstwereld. Het zijn eerder de kunstenaarsateliers, zoals die van Rubens en Rembrandt, die echt van belang zijn voor de opleiding. Een belangrijk figuur in de canonisering is Karel van Mander, die in ca. 1600 zijn *Schilder-boeck* schrijft. Hierin beschrijft hij levens van oude meesters, en gebruikt Vasari's geschiedenissen om tot een synthese te komen met de Nederlandse en Hoog-Duitse kunst. Het boek is zeer gedetailleerd en is van onschatbare waarde voor de Nederlandse kunstcanon. Van Mander zal de stamvader zijn van vele biografen die hem willen opvolgen, waaronder Houbraken, Weyerman, van Gool, Angel, van Hoogstraeten, de Lairese, Junius II en Rubens.

Het spreekt voor zich dat kunsttheorie zwaar zou beïnvloed worden door de beelddebatten in de derde kwart van de 16e eeuw. Calvijn schreef *constitutiones* waarin hij zich uitsprak over de beelden en het volk tot een beeldenstorm opstookte. De Katholieken zouden reageren in hun concilie van Trente, maar het bleef moeilijk om algemene richtlijnen op te dringen. Plaatselijke synoden en uitwerkingsbesluiten moesten uiteindelijk bepalen.

In Lissabon is er een zekere de Holanda die een inspirerende dialoog met Michelangelo schreef. Daarin hemelt de Holanda niet alleen Michelangelo's kunst op, maar ook de Noordelijke Nederlanden. (Zij zijn beter in portret- en landschapskunst).

Men grijpt terug in de Renaissance naar oude teksten en vindt daarin heel wat interessante zaken. Men zal de letteren van de Klassieke Oudheid bestuderen en beschrijvingen van schilderkunst uit die periode proberen omzetten naar de werkelijkheid. Da Vinci was hierin een zeer belangrijke persoon. Ook het 'vernacular' wordt bestudeerd.

Vanaf de 16e eeuw vinden wetenschap en kunst elkaar, en voor het eerst zijn er zuivere paradigma's voorhanden (zie hierboven o.a. Alberti, Da Vinci, Brunelleschi, Vesalius, ...).

9.4. De Barok (17e eeuw)

In de 17de eeuw zien we de opkomst van het absolutisme. Er komt een contrareformatie (in de hand gewerkt door de Jezuïeten). De wereld zal echter steeds internationaler worden en er ontstaat een wereldeconomie. Het rationalisme breekt door (Descartes, Spinoza, Galilei, Leibniz, ...) Er is een genre-uitbreiding in de kunst, die ook alsmaar meer dient als een vorm van propaganda voor de absolutistische heerser.

De politiek-religieuze diversiteit in die periode zorgt ervoor dat er heel wat verschillende afzetmarkten bestaan voor de kunstenaars in Europa. Vooral in de Noordelijke Nederlanden wordt kunst een booming economie, met grote ateliers, nieuwe genres (nog steeds met hun eigzinnige, moraliserende dimensie). De handel wordt ook steeds complexer, nu het veilingwezen zich voor het eerst introduceert. Internationaal zijn er nu grote kunsthandelaren (Venetië) en kunsthandelfirma's (Amsterdam en Antwerpen), die zorgen voor een indrukwekkende en georganiseerde tussenhandel.

De strijd tussen de Rubenisten en de Poussinisten barst los in Frankrijk aan het eind van de 17e eeuw. In Engeland is er weinig goede kunst te vinden, en dus is het daar vooral belangrijk dat men importeert. Het connoisseurship is daar van hoge waarde.

Er is een doorbraak van eigen taal en cultuur: 'vernacular' in de kunst. Vooral de Franse literatuur wordt dominant. Wetenschappelijke ideeën halen de Bijbel onderuit en er wordt een volkse interpretatie van de Bijbel gegeven.

9.5. Rococo (begin 18e eeuw)

De expansiedrang van Frankrijk speelt in deze periode een belangrijke rol. De Verlichting komt op gang, en de contrareformatie lijkt het in Europa te winnen. Op economisch vlak is er een staatseconomie (mercantilisme) en een protectionisme (Frankrijk en Duitsland), maar ook de eerste vormen van kapitalisme komen op gang (Groot-Brittannië en Nederland).

In de rococo komen contemporaine kunstenaars in de verdrinking. Men kijkt vooral terug naar oude kunstenaars, en vooral de agenten spelen een grote rol. De Verlichting heeft gezorgd voor een nog grotere diversificatie in de genres, en de contemporaine kunst moet zich vooral bezig houden met decoratie. Het veilingwezen professionaliseert nu 'the old master' van een indrukwekkend aanzien geniet. De productie wordt dus lichtjes ingetoomd,

en men baseert zich vooral op de 17e eeuw. Voor het eerst ontstaat er dus ook een tweedehandsmarkt voor deze 'old masters'. Er is een competitie onder heersers om hun enorme collecties verder uit te breiden (hun verzamelingen zullen later de musea vormen).

In Frankrijk is er vooral de typerende saloncultuur die haar ingang vindt. Het Salon Carré in het Louvre is daarvan het bekendste voorbeeld. (Later zal het Salon des Réfusées en het Salon des Independents zich hiertegen verzetten).

De eerste moderne archeoloog onder invloed van de Verlichting, Johann Joachim Winckelmann (Stendal, 9 december 1717 – Triëst, 8 juni 1768), is degene die de kunstgeschiedenis zal gaan systematiseren aan de hand van stijlperioden. Zijn invloed op de literatuur en de kunst is niet te overzien. Hij schreef over de stijl en esthetica van de Oude Grieken en bestudeerde de theorieën van Kant en Hegel, net zoals Kant en Hegel fel door hem waren beïnvloed.

Het is ook de eeuw van de Geleerde Academies, wetenschappelijke tijdschriften, systematische wetenschap, encyclopedieën en alles omvattende filosofieën. Langs de andere kant groeit dus ook het verlangen naar 'the sublime', een interesse om te vluchten naar al wat irrationeel is.

9.6. Neoclassicisme, romantiek en realisme (begin 19e eeuw)

Aan het begin van de 19de eeuw zijn er drie dominante stijlen:

- Het Neoclassicisme zal vooral willen terugkeren naar de Oudheid.
- De romantiek wil vluchten van de onttoverde werkelijkheid en de industrialisatie.
- Het realisme gaat de confrontatie aan.

Op politiek vlak is het de periode van het nationalisme, revoluties, democratisering en de bourgeoisie- maatschappij. Europa ondervindt de gevolgen van de Franse revolutie. De onttovering van het wereldbeeld resulteert ook in het verminderen van geloof. Stijl en inhoud worden in deze periode enorm veel verweven. De veranderingen zijn zo uiteenlopend dat ze amper bij te houden zijn.

Op vlak van handel is er weinig vernieuwing. Het is de periode dat Napoleon een enorme kunstroof in Europa onderneemt, en dit zorgt ervoor dat alle ogen nu gericht zijn op Frankrijk. De Nederlanden en Italië moeten langzaam gaan vaststellen dat ze achterop hinken. Als later de geroofde kunst terugkomt naar het land van herkomst, is er vaak geen plaats meer om de kunstwerken te herbergen. Veelal sticht men dan een national gallery. Het veilingwezen en de salons in Frankrijk blijven verder bestaan. De welvaart van de industriële revolutie doet de

rijken beleggen in kunst. Wetenschap vindt economie en er begint een onderscheid te bestaan tussen de exacte wetenschap en de menswetenschap.

Daarnaast was het ook de periode van de onafhankelijkheidsverklaring van de VS, verklaring van de rechten van de mens, scheiding tussen kerk en staat. De kunst dient als propaganda van dit nieuw ideeëngoed, en oude verhalen worden al eens in een fris kleedje gestoken.

9.7. Impressionisme (begin 20e eeuw)

Begin 20ste eeuw was de periode van de copernicaanse revolutie in de Westerse kunstgeschiedenis. Kunst wordt geconfronteerd met fotografie (daguerro-type) en met niet-westerse kunst. Een fototoestel kan evengoed en zelfs beter dan schilderkunst de realiteit weergeven.

Het is bovendien de periode van het einde van de academische dogma's, men zal gaan bevragen wat kunst is. De Industrialisatie komt op een hoogtepunt, evenals het sterke nationalisme. Op intellectueel vlak zijn er filosofen als Nietzsche (god is dood), Darwin (evolutietheorie), Marx (communisme) en Freud (onderbewustzijn).

Er ontstaat een heel nieuw mensbeeld, nieuw maatschappijbeeld en een nieuw wereldbeeld. Het vooruitgangdenken en de treurige visie op de sociale ongelijkheid staan centraal. Kunst gaat vanaf nu alle richtingen uit.

De nieuwe technische mogelijkheden in deze eeuw mogen ook niet onderschat worden. De verf in tube, de verschillende penselen in alle soorten en maten (plat of dik), het gebruik van een ezel, ... Bovendien werd het potlood uitgevonden en een pastel (= wasco). Papier werd steeds goedkoper. Men kon door deze technische innovaties dus in de open lucht schilderen. De technische revolutie in de beeldhouwkunst komt pas veel later voor, omdat die uiteraard enorm duur is en een arbeidsintensief werk is.

Het mekka van de kunst is nog voor lange tijd Parijs, hoewel de kunstenaar zich verplicht ziet op zoek te gaan naar een nieuw publiek. Het oprichten van het Salon des Refusés en het Salon des Independents is één van de iconen van de nieuwe tijd die aangebroken is. Deze salons spelen zeer kort op de bal en bespreken direct en actueel elk doorslaggevend en nieuw kunstwerk dat van zich laat horen. De saloncultuur zal zich kenmerken door kritiek en recensies. Belangrijke critici zijn Manet, Zola en Baudelaire. Er komen voor het eerst ook tijdschriften in verband met de kunst: Marinetti over het futurisme, Malevich over het suprematisme, Ball en Tzara over het dadaïsme, van Doesburg over de stijl en Bréton over het surrealisme. Typisch voor het impressionisme en vooral hedendaagse kunst is dat kunst niet alleen zichzelf bevraagt, maar ook haar eigen economische betekenis. Kunst en commercie worden met elkaar gecombineerd, en met elkaar geïntegreerd. Men stelt zich vragen over hun commerciële karakter en hoe de markt kunst manipuleert.

Na WOII en vooral vanaf de jaren '70 wint het existentialisme van Sartre en het post-modernisme van Heidegger, Derrida en Lyotard aan belang. Het is het einde van de grote verhalen en de grote kunststromingen, men is kritisch ten opzichte van het rationele verlichtingsdenken, de logica en het empirisme.